

ИНГЛИЗ ТИЛИНИНГ АДАБИЙ ВАРИАНТИ ВА УНИ ЎҚИТИШ МУАММОЛАРИ

Абдураимова Махлиё

Анджон давлат чет тиллари институти

Инглиз тили ва адабиёти кафедраси уқитувчиси

Аннотация

Ушбу мақола адабий инглиз тилининг худудий вариантларига турли ёндошувлар таҳлили билан танишиш, худудий вариантларни ёритиш ва қиёсий таҳлилини келтириш, адабий вариантлар ўртасидаги фарқлар ва ўхшашлик жиҳатларини очиқ бериш ва уларнинг таснифини келтириш ҳақида ёзилган.

Калит сўзлар: адабий инглиз тили, тахлилий ёндашувлар, фарқли хусусиятлар, тилнинг аралашуви.

Аннотация

Эта статья посвящена анализу различных подходов к региональным вариантам литературного английского языка, объяснению и сравнению региональных вариантов, объяснению и классификации различий и сходств между литературными вариантами.

Ключевые слова: литературный английский, аналитические подходы, различные особенности, языковая интервенция.

Annotation

This article is about analyzing different approaches to regional variants of literary English, explaining and comparing regional variants, explaining and classifying differences and similarities between literary variants.

Keywords: Literary English, Analytical Approaches, Different Features, Language Intervention.

Тадқиқот ишимизда инглиз тилининг адабий варианты ва уларнинг турлари ўртасидаги фарқли хусусиятларини ёритишга ҳаракат қилар эканмиз, мухтарам президентимиз Шавкат Мирзиёев сўзлаган нутқларида ёшларга доир қуйидаги фикрларини айтиб ўтиш зарур деб ҳисоблаймиз:

“Ёшларимизнинг мустақил фикрлайдиган, юксак интеллектуал ва маънавий салоҳиятга эга бўлиб, дунё миқёсида ўз тенгдошларига ҳеч қайси соҳада бўш келмайдиган инсонлар бўлиб камол топиши, бахтли бўлиши учун давлатимиз ва жамиятимизнинг бор куч ва имкониятларини сафарбар этамиз”¹.

Бундан кўришиб турибдики, илм фан билан шуғулланишга кенг имкониятлар очилган даврда яшамокдамиз.

Адабий инглиз тилининг вариантлари тарихи ҳақида муҳокама қилишдан олдин инглиз тилининг ўзини тил тарихига эътибор қаратиш зарур. Маълумки, инглиз тили Ҳинд-Европа тиллар оиласининг Ғарбий Герман тиллар гуруҳига мансуб бўлиб, унинг тарихи асосан 3 даврга бўлиб ўрганилади. Булар Қадимий инглиз тили (450-1100 АД), Ўрта асрлар инглиз тилиси (1100-1500 йиллар оралиғи) ва Замонавий инглиз тили (1500 йилдан бошланиб ҳозиргача бўлган). Асрлар давомида инглиз тилини тил ривожига бошқа тилларнинг таъсири жуда юқори бўлган.

Қадимий инглиз тили

V асрда Герман қабилалари (Англо сакслар) Британия ороллариغا шимолий ғарбий Германиянинг турли қисмларидан келиб жойлашдилар. Бу қабилалар жанговор қабилалардан бўлиб, кейинчалик маълум гуруҳи Франсиянинг Brittany coast ороллариغا кўчиб кетганлар, ва уларнинг авлодлари ҳалиям келт тилида сўзлашадилар. Йиллар давомида сакслар, англо қабилалари турли диалектлари ва шевага хос сўзларини аралаштириб ишлатдилар ва уларнинг мавжуд бўлган тили ҳозирда қадимий инглиз тили деб номланувчи тилга айланди. Энглиш (инглиз)сўзи аслида Englisc –яъни Anglo сўзидан келиб чиққан бўлиб бу ном уларнинг яшаш жойлари номи билан изоҳланади.

Ҳозирда биз билган инглиз тили дастлаб Лотин ва Келт тилининг аралашмаси бўлиб, Римликлар Британияга жуда кўп янги сўзларни олиб кирган. Сўзлар асосан ҳарбий солдатлар, хизматчилар орқали кириб келган. ²

Масалан: win (wine), candel (candle), belt (belt), weall (wall).

¹ Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз.–Т.: Ўзбекистон, 2016.14 – б.

² "Language Timeline", The British Library Board

лекин жой, дарё номларининг асосийлари қадимий Келт тилидан олинган.

Масалан: Kent, York, Dover, Cumberland, Thames, Avon, Trent, Severn
Христианлик орқали янада кўпроқ диний сўзлар ҳам кириб кела бошлаган.

Масалан; church, bishop, baptism, monk, eucharist and presbyter

Бу сўзлар лотин тилига қадимги грек тилидан кириб келган.

Нормандлар истилоси билан (Викингллар деб ҳам аталади) эса кўплаб норвекча сўзлар кириб келган, булар асосан Англиянинг шимолий қисмида намоён бўлади.³

Масалан: sky, egg, cake, skin, leg, window (windeye), husband, fellow, skill, anger, flat, odd, ugly, get, give, take, raise, call, die, they, their, them.

Қадимий инглиз тилининг турли ёзма манбалари мавжуд бўлиб, булардан энг машҳури “BEOWOLF” дир. Бу энг қадимий инглизча эпик қаҳрамонлик шеър бўлиб, уни ёзган кишининг исми маълум эмас. Аммо тилшунослар фирича бу асар бундан 1000 йиллар аввал ёзилган.

Ўрта Асрлар инглиз тилиси:

Ушбу даврни Англияда французлар истилоси даври деб ҳам юритилиб, истислочилар ўзи билан бирга французча сўзлашувчи ҳокимларни олиб кирди ва француз тили давлат аҳамиятидаги асосий, расмий тил сифатида ишлатилди. Инглиз тили эса аҳолининг паст табақаси, оддий халқ ишлатадиган тилга айланди. 300 йил давомида инглиз тили жуда ўзгарди, чунки у оддий халқ томонидан фақат оғзаки нутқда фойдаланилиб, ёзма инглиз тили деярли ишлатилмаган эди. Шунинг учун ҳам эски инглиз тили қўлланила бошланди. Уни устига турли французча сўзлар кириб келиб, бу тилни бойитди.⁴

Масалан:

Crown, castle, court, parliament, army, mansion, gown, beauty, banquet,
Art, poet, romance, duke, servant, peasant, traitor ва governor.

³ "The Origin and History of the English Language", Kryss Katsiavriades

⁴ "Language Timeline", The British Library Board

чорвачилик, деҳқончилик билан оддий аҳоли шуғулланганлиги учун ҳайвон номлари инглизча (cow, sheep, swine, deer) аммо ошпазлар ўз вакилларида бўлганлиги учун гўшт номлари франсузча ном билан аталган, масалан: (beef, veal, mutton, pork, bacon, venison).⁵

Ўрта асрлар инглиз тилиси учун энг мақбул мисол бу Чаусернинг “The Canterbury Tales”, Кантербуй эртаклари бўлиб, бу эртаklar асосан 30 кишидан иборат бўлган зиёратчилар гуруҳини Англияга сафари ҳақидадир. Асар орқали XIV аср ҳаёти ҳақида жуда кўп маълумотларни олса бўлади.⁶

Замонавий Инглиз тили (1500 йилдан ҳозирги давргача бўлган инглиз тили).

Замонавий инглиз тилининг пайдо бўлиши ва ривожланиши 1476-йилда Уильям Какстон томонидан биринчи бўлиб Уестминстер черковига нашр қилувчи усқунани ўрнатганлиги билан боғланади. Аслида, 1450-йилда Жонан Гутенберг нашр қилувчи усқунани яратган бўлиб, у Германиялик эди. Аммо Какстон биринчи бўлиб нашриётни Англияда ташкил қилди. Библия ва шунга ўхшаш қимматли асарлар шу ерда чоп қилинди. Чоп қилиш усқунасини яратилиши бир турдаги китобларни кўпчиликка етиб боришини таъминлади. Натижада китоблар арзонроқ бўла бошлади, табиийки ҳамма ўқиб ўрганишга қизиқиб кетди. Нашриётни ташкил топиши инглиз тилида стандартлик тушунчасини пайдо қилди.

Машҳур инглиз ёзувчиси Уильям Шекспир (1592-1616) замонавий инглиз тилида наъмуналар ёзган дастлабки ижодкордир. Замонавий инглиз тилининг ҳам ўз навбатида 3 қисмга: Ренессанс даври инглиз тилиси, Инқилобий даври инглиз тилиси ва Британия колониялари даври инглиз тилисига бўлинди. Ренессанс даври энг кўп грек ва латин тили сўзларини инглиз илгига кириб келиши билан изоҳланса, айрим адабиётлар бу давр Шекспир даври адабиёти ёки Элизабетга эраси даври деб юритилади. XVIII асрларда эса Инқилобий инглиз тили даври луғат бойлигида янги сўзларни пайдо қила бошлади, булар бевосита янги кашф қилинаётган техника воситалари билан боғлиқ эди.

⁵ "The Origin and History of the English Language", Kryss Katsiavriades

⁶ Расторгуева Т.А. История английского языка. – М.: 1983. – 341с

Масалан: (trains, engine, pulleys, combustion, electricity, telephone, telegraph, camera) ва бошқалар.⁷

Британия Империя сифатида XVIII асрдан XX асргача бутун дунё бўйлаб кенг ёйилди ва ўз навбатида ҳозирги АҚШ, Австралия, Янги Зеландия, Ҳиндистон, ва Осиё, Африка ҳудудларигача етиб борди. Империя халқлари шу ҳудудларда кенг томир ёзиб, жойлаша бошлади. Натижада яна янги ўша ҳудудлар билан боғлиқ бўлган сўзлар кириб инглиз тилини яна бойитди. Аммо инглиз тилининг грамматикасини асосини Англо сакслар шакллантирган бўлса, тил грамматикаси герман тиллари каби қолаверди (he, she,it).

Ҳозирда жами 5 қитъада сўзлашилувчи инглиз тилининг ҳаётийлик давомийлиги 4 асрдан ошади. Колонияларнинг таъсири ҳақида бир неча тарихий мисоллар ва фактлар келтириб ўтилди. Тил ривожини билан унинг Грамматик, лексик, фонетик ўзгаришларга учраганлиги ҳам айтиб ўтилди аммо бу ривожланишлар бу тилдаги мураккаб Грамматик тил қоидаларини чеклаб, янги фойдаланувчилар ўзларига осонроқ шаклда тилни ўзлаштирганликлари инглиз тилини турли жиҳатларининг ўзгаришида намоён бўлади. Ҳозирги кунда тилнинг 4 асосий гуруҳга ҳам бўлиб ўрганилади. Бу гуруҳлар тилнинг географик минтақалараро ўзгариши ва турланиши билан боғлиқдир. Ҳатто XII-XIX асрлар оралиғи инглиз тилининг тарқалиш периоди деб аталиб қиролича Викториа номи билан ҳам инглиз тилининг тил сифатидаги ҳолати боғлиқдир. Ҳатто халқ орасида куёш Британия империясига нур сочишдан ҳеч қачон тўхтамайди дея бу империя давомийлиги абадий деб ишонишган.

Research Science and Innovation House

⁷ Иванова И.П., Чахоян Л.П. История английского языка. – М. 1976

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Абдуазизов А.А. Ҳозирги инглиз тили назарий фонетикаси.- Т.:1986.
2. Абдуазизов А.Тилшунослик назариясига кириш. –Т.:”Шарқ” 2010.
3. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.:1973.
4. Антрушина Г.Б., АфанасьеваО.В., Морозова Н.Н. Лексикология английского языка. –М.:1985.
5. Crowley,Tony. Standard English and the Politics of Language (2nd ed.). Palgrave Macmillan. 2003.
6. Bex, Tony; Richard J. Watts. Standard English: The widening debate. Routledge.1999.

**Research Science and
Innovation House**